

Leopold Heyrovský – homo academicus převratných časů

Michal Skřejpek*

Abstrakt: Profesor Leopold Heyrovský může být označen za zakladatele, a to z mnoha důvodů. Byl prvním vyučujícím římského práva v češtině, vytvořil první českou učebnici tohoto oboru a rozhodující měrou se zasloužil o vytvoření české terminologie soukromého práva. Stál také na počátku moderní právní romanistiky a založil nejen tradici její výuky na právnické fakultě, ale také položil základní kámen její dnešní budovy.

Klíčová slova: Leopold Heyrovský, římské právo

Úvod

V letošním roce si připomínáme stoleté výročí úmrtí jedné z nejvýznamnějších osobností nejen právní romanistiky, ale společenského života druhé poloviny 19. a počátku 20. století.¹ Pojetí romanistiky, které nacházíme ve spisech Leopolda Heyrovského,² bylo odlišné od jeho předchůdců a bylo základem pro další rozvoj civilistiky jako celku.³

1. Učitel

Jen o málo českých právnících je možné říci, že byli zakladatelé, a to nikoli v přeneseném, ale v plném významu tohoto označení. Leopold Heyrovský, který mezi osobnosti bezesporu patří, byl dokonce zakladatelem ve čtyřech podobách. Je všeobecně známo, že je považován za zakladatele české právní romanistiky. Na první přednášce z tohoto oboru je studentům práv připomínáno, že to byl právě Leopold Heyrovský, který ve zlomovém akademickém roce 1882/1883 jako nejmladší člen Randovy skupiny přešel na nově zřízenou českou část Karlo-Ferdinandovy university. Nejenže byl prvním česky přednášejícím římského práva, ale zároveň byl také autorem první česky psané učebnice.

„Takovéto obšírnější výklady vlastního práva římského poskytnou zejména tu neocenitelnou výhodu, že studující stane se jimi ve vyšší míře nežli na základě přednášek pandektních způsobilým k četbě a poznání římských právních pramenů samých, zvláště mistrných děl pravovědy klassické. Nejdokonalejší, jiným nenahraditelný prostředek formálního vzdělání právního stane se tím právníkům našim přístupnější.“⁴

Slova profesora Leopolda Heyrovského z Předmluvy k třetímu vydání jeho stěžejního díla, učebnice římského práva, nejenže plně vystihují význam výuky římského práva, a to

* Prof. JUDr. Michal Skřejpek, DrSc., katedra právních dějin Právnické fakulty Univerzity Karlovy. E-mail: skrejpek@prf.cuni.cz.

1 Úmrtí Leopolda Heyrovského bylo oznámeno Otakarem Sommerem na stránkách Právníka (1924, roč. 63, č. 3, s. 97–100), který také stručně zhodnotil jeho význam. Obšírněji se k jeho osobnosti tento jeho žák vrátil ve stejném ročníku ještě jednou (SOMMER, O. Leopold Heyrovský. *Právník*. 1924, roč. 63, č. 5, s. 177–183).

2 * 14. 11. 1852 České Budějovice, † 17. 2. 1924 Praha.

3 Blíže k jeho životu a dílu viz SKŘEJPEK, M. Leopold Heyrovský. In: SKŘEJPKOVÁ, P. *Antologie československé právní vědy v letech 1918–1939*. Praha: Linde, 2009, s. 155–167.

4 HEYROVSKÝ, L. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 4. vydání. Praha: J. Otto, 1910, Předmluva k vydání třetímu.

nejen v době jejich napsání, ale zároveň jsou také jeho vyznáním, mottem jeho celoživotního úsilí o pozvednutí moderního přístupu k římskému právu.

Zpočátku totiž byla situace českých posluchačů práv více než neutěšená. Museli používat německy psané učebnice a *Učební kniha Pandekt* od Ludwiga Arndtse von Arnesberg byla v českém překladu vydána teprve v roce 1886. Z hlediska učebních textů pro římské právo byl uvedený rok skutečně zlomový, protože v něm vyšla první učebnice římského práva v češtině. Jednalo se o první díl Heyrovského *Institucí*, přičemž díl druhý byl vydán o dva roky později. Byla to jedna z prvních moderních učebnic tohoto oboru, vždyť *Lehrbuch der Institutionen des römischen Rechts* Karla von Czychlarze, který působil na právnické fakultě Německé c. c. Karlo-Ferdinandovy university, vyšel až v roce 1888.

Samozřejmě již v té době existovaly učebnice starší, jako například *Anfangsgründe des Römischen Privat-Rechts* Johanna Kaufmanna, profesora tereziánské rytířské akademie ve Vídni, z roku 1814 nebo *Reines Römischens Privat-Rechts nach den Quellen und den Auslegungen der vorzüglichsten Rechtsgelehrten* Ilovského profesora Antona Haimbergera napsaná původně v latině,⁵ která vyšla německy v roce 1835. V této souvislosti musíme zmínit také některé italské učebnice té doby, jako například *Saggio di diritto privato romano attuale preceduto da introduzioni di diritto naturale e seguito da note perpetue di gius romano*, jejímž autorem byl Federigo del Rosso.⁶

Vraťme se ale k osudům učebnic Heyrovského, které byly více než bohaté. Výrazným rysem *Institucí* bylo, že byly bez poznámkového aparátu. Tento ve své podstatě stručný učební text byl pojat jako úvod do studia římského práva. Jeho druhé vydání vyšlo roku 1894.⁷ V souvislosti s ukončením platnosti pandektního práva v Německu po vydání BGB v roce 1900 přistoupil Heyrovský k podstatnému rozšíření své učebnice, a tak v letech 1901–1903 vychází v několika dílech jeho *Dějiny a systém soukromého práva římského*, jak se nadále jeho učebnice bude nazývat. Nejenže byly *Dějiny* podrobně zpracovanou učebnicí, ale především byl úplně opuštěn *usus modernus pandectarum* a výklady byly pojímány systematicky, i když zatím ještě nikoli historicky, ale spíše dogmaticky, a tak v jejich prvních vydáních ještě není brán zřetel k rozdílům mezi klasickým a justiniánským právem. Roku 1910 vyšlo již čtvrté vydání doplněné o bohatou bibliografii a v roce 1921 vydání páté, které se Heyrovský snažil pojmut jako výklady o „ryzím“ římském právu, proto zde například nenajdeme zmínku o *reservatio mentalis*. Pro pozdější vydání jeho učebnic je typické, že se Leopold Heyrovský snažil v jejich textu zohlednit nejnovější vědecké poznatky, stejně jako výsledky tehdy rozšířeného interpolačního bádání zaměřeného na změny původních textů zařazených do *Digest* provedené kompilátory. Poslední dvě vydání z let 1927 a 1929 vydali z pozůstalosti jeho žáci a nástupci Otakar Sommer a Jan Vážný. Není přitom náhoda, že se jednalo o vydání bratislavská, protože na právnické fakultě University Komenského tehdy Sommer působil. Jednalo se již o vydání upravená. Především byly vypuštěny latinské právní texty a došlo k zařazení výkladů o civilním procesu klasické doby. Ty vycházely z jiné Heyrovského učebnice věnované právě této problematice,⁸ kterou z pozůstalosti vydal rok po jeho smrti Otakar Sommer.

⁵ *Jus Romanum privatum idque, secundum fontes et interpretationes optimorum jurisperitorum* vyšlo ve Vídni v čtyřech dílech v letech 1829–1830.

⁶ První svazek vyšel v Pise v roce 1844.

⁷ 1. vydání Praha: J. Otto, 1886–1888; 2. vydání Praha: J. Otto, 1894.

⁸ HEYROVSKÝ, L. *Římský civilní proces*. Bratislava: Právnická fakulta University Komenského, 1925.

2. Právní romanista

Připomeňme ještě jednou roli Heyrovského jako zakladatele české právní romanistiky. Nebyl ale samozřejmě první, kdo o římském právu česky psal. Některé práce vznikly již v 60. letech 19. století, jako například Frühaufovo pojednání o římském daňovém systému⁹ nebo článek o justiniánské kodifikaci Františka Laurina.¹⁰ V sedmdesátých letech se setkáváme s daleko hojnější odbornou produkcí. Do vydání Heyrovského habilitační přednášky roku 1881 se postupně jedná o, v zásadě popularizační, text Haklův,¹¹ dvě práce Antonína Pavlíčka věnované soukromému římskému právu,¹² dále to byly dva Laurinovy články k problematice římského manželského práva¹³ a rodinnému právu se věnoval také Jan Lepař.¹⁴ Heyrovský však byl skutečně první, kdo se věnoval římskému soukromému právu soustavně, aniž by ho srovnával s tehdy platnou rakouskou právní úpravou.

Prvním Heyrovského publikovaným textem byla životopisná črta o von Savignym¹⁵ z roku 1879. O dva roky později publikoval svou habilitační přednášku věnovanou právním jednáním uzavřeným mezi římským státem a soukromníky v období republiky, na jejímž základě byl v roce 1881 jmenován soukromým docentem. Její původní název zněl *Über die Forderungsrechte des römischen republikanischen Staats aus Geschäften des Privatverkehrs*. Vydána však byla pod pozměněným názvem.¹⁶ Pojednal tedy o problematice, která od té doby v české odborné literatuře řešena nebyla. V této souvislosti je třeba připomenout, že se jedná o jediný Heyrovského text, který byl napsán a vydán v němčině. Poté se na relativně dlouhý čas odmlčel a další práci publikoval až v roce 1888, v této době totiž usilovně pracoval na své učebnici. Bylo to pojednání o vzniku vysokého učení v Bologni.¹⁷ Poté následovaly dvě studie věnované pramenům římského práva. První z nich byla zaměřena na tehdy „moderní“ problematiku interpolací,¹⁸ ve druhé se pak věnoval papyrologickým nálezům v Egyptě.¹⁹ Právě tímto textem „přešel“ Heyrovský ke *Sborníku věd právních a státních*, kterému již zůstal věrný. Zde publikoval ještě dvě studie obecnějšího charakteru věnované stejnému okruhu otázek. Zabýval se v nich nově objevenými prameny římského práva²⁰ a ve druhé studii se věnoval jedné z klíčových otázek souvisejících s prameny římského práva, a to právní závaznosti císařských nařízení.²¹

⁹ FRÜHAUF, V. Zřízení berniční v říši Římské a Byzantinské. *Památky archeologické*. 1863, roč. 9, s. 155–162.

¹⁰ LAURIN, F. *Corpus juris civilis romani*. *Časopis katolického duchovenstva*. 1864, roč. 5, č. 6, s. 412–432.

¹¹ HAKL, B. Nástroje mučeníctví, jichž užívali pohané za doby pronásledování křesťanův. *Časopis katolického duchovenstva*. 1870, roč. 11, č. 1, s. 62–69.

¹² PAVLÍČEK, A. Máme dosud v právu moderním vůbec a v rakouském právu zvláště smlouvy reálné a hlavně smlouvy innominátní? *Právník*. 1872, roč. 11, s. 261–269; PAVLÍČEK, A. O významu římského práva a systému pro právo moderní vůbec a pro právo rakouské zvláště. *Právník*. 1875, roč. 14, s. 181–191, 217–222.

¹³ LAURIN, F. O nedospělosti, co překážce manželství dle práva římského, rakouského a kanonického. *Právník*. 1875, roč. 14, s. 649–660, 690–694, 721–725, 757–766; LAURIN, F. O manželství otroků po právu římském, německém a kanonickém. *Právník*. 1876, roč. 15, s. 433–440, 469–484, 505–511.

¹⁴ LEPAŘ, J. O členitosti rodiny starořímské a poměrech právních jednotlivých rodinných členů k hlavě jeho. *Posel z Budče*. 1876, č. 7, s. 829–834.

¹⁵ HEYROVSKÝ, L. Bedřich Karel ze Savigny. Nástin životopisný. *Právník*. 1879, roč. 18, s. 130–136, 170–175.

¹⁶ HEYROVSKÝ, L. *Über die rechtliche Grundlage der leges contractus bei Rechtsgeschäften zwischen dem römischen Staat und die Privaten*. Leipzig, Breitkopf & Härtel, 1881.

¹⁷ HEYROVSKÝ, L. Počátky učení boloňského. *Athenaeum*. 1888, roč. 6.

¹⁸ HEYROVSKÝ, L. Interpolace v Pandektách a v Kodexu. *Athenaeum*, 1892, roč. 9.

¹⁹ HEYROVSKÝ, L. O řeckých a latinských listinách papyrových v Egyptu. *Sborník věd právních a státních*. 1901, roč. 1, s. 71–83.

²⁰ HEYROVSKÝ, L. Nové právnícké texty římské v jazyce latinském. *Sborník věd právních a státních*. 1907, roč. 7, s. 286–298.

²¹ HEYROVSKÝ, L. O právní platnosti konstitucí císařů římských. *Sborník věd právních a státních*. 1909, roč. 9, s. 233–254.

Již předtím se však začal Heyrovský zabývat problematikou, která ho až na dvě uvedené výjimky zcela pohltila. Již ve dvojčísle *Sborníku věd právních a státních* z let 1903/1904, které bylo pojato jako pocta Randovi, vydal svou první studii o římském civilním procesu.²² Po ní následovalo sedm dalších procesualistických textů, přičemž většina z nich se skládala z více samostatných pojednání a pouze jedno z nich nebylo publikováno ve *Sborníku věd právních a státních*, ale v počtě významné osobnosti tehdejší právnické fakulty, profesoru civilního procesu Emilu Ottovi, který byl mimo jiné jejím prvním děkanem. Postupně se v nich věnoval delegované jurisdikci, postavení cizinců v rámci legisakčního procesu, vzniku tzv. mimořádného procesu za císařství, zamítnutí žaloby, zastoupení, nástrojům sloužícím k obhajobě, povinnosti aktivně se účastnit ustavení řízení, restitucí v rámci procesu a nakonec mimořádným praetorským prostředkům, jako byly stipulace, uvedení do držby nebo procesní záruky.²³ Tyto studie měly vyústit v souborné pojednání o římském civilním procesu. Ještě za jeho života vznikl jako litografovaná skripta Všeherdu text nazvaný *Civilní proces římský*, avšak knižní vydání již Heyrovský připravit nestihl a vyšlo až po jeho smrti péčí Otakara Sommera.²⁴ Heyrovský se tak stal v oblasti římského práva zakladatelem ještě v jednom ohledu, a to ve zkoumání procesu aplikace práva. Na jeho práce navázal zejména Miroslav Boháček²⁵ a Jan Vážný²⁶. K této zakladatelské roli Leopolda Heyrovského je třeba dodat, že od publikace jeho prvního odborného článku v roce 1879 uplynulo do jeho skonu roku 1924 šestačtyřicet let. Během této doby vydal svou habilitační přednášku, zpracoval několik variant své učebnice soukromého římského práva, připravil k vydání *Římský proces civilní* a kromě hesel do Ottova slovníku naučného publikoval také 14 článků a 26 recenzí. Nemohu si v této souvislosti odpustit poznámku, že z dnešního pohledu byla jeho odborná produkce více než nedostačující.

Heyrovský je někdy označován za tvůrce moderní české terminologie soukromého práva. Toto tvrzení však není zcela přesné, protože vycházel ze starších prací tvůrců moderní češtiny Josefa Dobrovského a Josefa Jungmanna. Rozhodně však byl zakladatelem novodobé právní terminologie a umožnil tak studentům práv seznamovat se s právnickým názvoslovím v mateřském jazyce. Jím zavedená česká označení pro soukromoprávní instituty, jako například výprosa nebo zápůjčka, jsou z valné většiny používána i v dnešní

²² HEYROVSKÝ, L. Iudex datus civilního processu římského. *Sborník věd právních a státních*. 1903–1904, roč. 4, Pocta dr. A. ryt. Randovi, s. 57–76.

²³ HEYROVSKÝ, L. Studie k civilnímu procesu římskému. I. Iurisdictio mandata. II. Vyloučení peregrinů z legisakci. III. Extraordinaria cognitio v Římě za principátu. *Sborník věd právních a státních*. 1911, roč. 11, s. 231–253, 355–374; HEYROVSKÝ, L. Studie k civilnímu procesu římskému. IV. Denegatio actionis. *Sborník věd právních a státních*. 1913, roč. 13, s. 121–140; HEYROVSKÝ, L. Studie k civilnímu procesu římskému. V. Procesní zastoupení. *Sborník věd právních a státních*. 1914, roč. 14, s. 229–256; HEYROVSKÝ, L. Obhajovací prostředky v civilním procesu římském. In: *Pocta podaná právnickou fakultou české university dvornímu radovi prof. dru Emilu Ottovi k sedmdesátým narozeninám*. Praha: Bursík a Kohout, 1915, s. 48–76; HEYROVSKÝ, L. Studie k civilnímu procesu římskému. VI. Indefensus. *Sborník věd právních a státních*. 1916, roč. 16, s. 329–358; HEYROVSKÝ, L. Studie k civilnímu procesu římskému. VII. Procesná restituce. *Sborník věd právních a státních*. 1917, roč. 17, s. 249–273; HEYROVSKÝ, L. Studie k civilnímu procesu římskému. VIII. Stipulationes praetoriae. IX. Missiones in possessionem. X. Procesné jistoty. XI. Pojištění proti zneužití procesných prostředků. *Sborník věd právních a státních*. 1919, roč. 19, s. 1–34.

²⁴ HEYROVSKÝ, L. *Římský civilní proces*, s. 400 (Svazek 8).

²⁵ BOHÁČEK, M. O dovolené obraně svémocně v římském právu klasicím i justiniánském. *Sborník věd právních a státních*. 1926, roč. 26, s. 7–27; BOHÁČEK, M. Praevarikace žalobcova v trestním řízení římském a ustanovení zákona Aciliova k ní se vztahující. Pocta k 70. nar. Univ. Prof. Dr. A. Miříčky, *Sborník věd právních a státních*. 1933, roč. 33, s. 365–377; BOHÁČEK, M. *Actio negatoria (k dějinám záporní žaloby)*. Praha: Česká akademie věd a umění, 1938, s. 176; BOHÁČEK, M. Nuovi studi sulle actiones negativae. *Bullettino dell'Istituto di diritto romano*. 1939, anno 46, s. 142–193.

²⁶ VÁŽNÝ, J. *Římský proces civilní*. Praha: Melantrich, 1935.

době. Některá však byla nahrazena jinými termíny. Například slovo výminka ustoupilo dodnes používanému termínu podmínka nebo slovo půjčka, jak Heyrovský označoval *commodatum*, bylo nahrazeno výpůjčkou.

3. Katedra a budova

Třetí Heyrovského zakladatelská role byla zakladatelskou v tom nejvlastnějším slova smyslu. Vycházela nejen z jeho osobní zkušenosti učitele, který citelně vnímal neutěšené prostorové možnosti právnické fakulty, jež se tísnila v prostorách budov ležících na Ovocném trhu, ale také z jeho bytostného sepětí s fakultou jako takovou i s jejími studenty. Vždyť se angažoval jako kurátor Jonákovy nadace poskytující bezplatné obědy sociálně slabým studentům, dlouhá léta byl předsedou Mensy akademické vysokých škol pražských²⁷ a pracoval rovněž v kuratoriu Hlávkových kolejí. Snažil se také pomáhat studentskému spolku Všehrd. Stal se nejen jeho čestným členem, ale tento spolek mu také uspořádal slavnost v roce jeho sedmdesátých narozenin. Obsáhlou zdravotní u této příležitosti uveřejnil také časopis *Právník*.²⁸ Jubilanta také s blahopřáním navštívil rektor university profesor Cyril Horáček spolu s děkanem právnické fakulty profesorem Karlem Hermannem-Otavským a jeho žáci mu připravili *Poctu*, která vyšla jako 22. svazek *Sborníku věd právních a státních*.

Právě stísněné prostory určené k výuce budoucích právníků jej přivedly do komise pro výstavbu budovy právnické fakulty. Bylo mu navíc dopřáno, aby osobně, v době svého rektorského úřadu, v roce 1908 položil na břehu Vltavy její základní kámen. Za katedru se však v dnešní budově fakulty nepostavil. Zprvu tomu bránily finanční problémy a po vypuknutí první světové války zaměstnávaly všechny jiné starosti.

Konečně byl profesor Heyrovský zakladatelem ještě v jednom ohledu. Byl totiž prvním, kdo stál za katedrou právnické fakulty pražské university a seznamoval studenty s římským právem v češtině. Plným právem je proto možné označit ho za zakladatele tradice začínající již s blížícím se koncem 19. století a se dvěma vynucenými přestávkami, způsobenými uzavřením vysokých škol německými okupanty a pak primitivním a zaujatým pohledem na římské právo po druhém měsíci roku 1948, existující dodnes.

Závěr

Důvodem, proč můžeme Leopolda Heyrovského označit jako *homo academicus*, je, že celý svůj život nejenže strávil na fakultě, ale byl s ní zároveň bytostně spojen, stejně jako s univerzitou. Veškeré své síly věnoval výuce svého milovaného oboru, tvorbě a zdokonalování učebnic i studentům. A to vše v dobách pro české právníctví jistě převratných, kdy se adeptům práv konečně dostala možnost vzdělávat se v právních naukách v rodném jazyce.

„*Nauka o právu římském jest ještě podle dnešních zřízení akademických počátkem vyučování. Příčinou toho jest především okolnost ta, že moderní právo soukromé zakládá se na právu římském.*“²⁹ Strohé Heyrovského konstatování z roku 1902 neztratilo nic na své aktuálnosti ani dnes, sto let po smrti tohoto velikána české právní vědy.

²⁷ Založena byla v roce 1897 na podnět lékaře profesora Josefa Reinsbergra.

²⁸ JUDr. Leopold Heyrovský. *Právník*. 1922, roč. 41, s. 329–332.

²⁹ HEYROVSKÝ, L. *Dějiny a systém soukromého práva římského*.

Leopold Heyrovský – homo academicus of Revolutionary Times

Michal Skřejpek

Abstract: Professor Leopold Heyrovský can be described as a founding father for many reasons. He was the first teacher of Roman law in Czech, he created the first Czech textbook in this field, and he contributed decisively to the creation of the Czech terminology of private law. He was also at the beginning of modern legal Roman studies and not only established the tradition of its teaching at the Faculty of Law, but also laid the foundation stone of its present building.

Keywords: Leopold Heyrovský, Roman law